

ІНДИВІДУАЛЬНИЙ ПІДХІД В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ЛОГІКО - МАТЕМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ ЯК ПРОБЛЕМА

Характерною рисою сьогодення є перегляд традиційних поглядів на витоки дитячого розвитку. Все ширше розповсюджується в дошкільних закладах тенденція до індивідуалізації навчально-виховної роботи, яка передбачає здійснення педагогами індивідуального підходу до дітей, створення найсприятливіших умов для розвитку кожної конкретної дитини як своєрідної, неповторної, унікальної особистості.

Метою нашого дослідження було вивчення дефініцій "індивідуальність", „індивідуальний підхід” у дошкільній освіті, опрацювання досліджень науковців з проблеми, аналіз нормативних документів, а також вивчення та аналіз реалізації індивідуально-диференційованого підходу в процесі формування логіко-математичної компетенції дошкільників.

Поняття "індивідуальність" тлумачиться як "неповторна своєрідність будь-якого явища, окремої істоти, людини" [2, с.1506].

Поняття "індивідуальність" тісно пов'язане з поняттям "індивідуальний підхід". Індивідуальний підхід залишається одним із провідних принципів педагогіки, який полягає у необхідності своєрідно підходити до кожного учня з метою успішного навчання і сприяння розвитку позитивних задатків [7]. Терміном "індивідуальний підхід" позначається широкий спектр педагогічних дій: вибір способів, темпу навчання у відповідності з рівнем підготовки і рівнем розвитку здібностей дитини і т.д. Завдання індивідуального підходу можуть бути різними, але одне із головних полягає в тому, щоб допомогти дитині "знайти себе", наблизитися до розуміння своїх особливостей і навчитися їх продуктивно використовувати [8].

Поняття "індивідуальність" (за Б. Ананьєвим) - це ядро особистості, що зумовлює її неповторну своєрідність та самоцінність.

Поняття „індивідуалізація навчання – планування та здійснення навчання, відповідно до індивідуальних особливостей учнів. Йдеться, в першу чергу, про своєрідність їх відчуттів, сприймань, мислення, пам'яті, уяви, про особливості інтересів, нахилів, здібностей, темпераменту, характеру”[3, с.332].

Аналіз психолого-педагогічних джерел показав, що принцип індивідуалізації виховання дитини не є абсолютно новим, а має свою багату історію і завжди був актуальним, обумовлював значний інтерес до нього з боку вчених і практиків.

З найдавніших часів усі видатні мислителі зверталися до найціннішого у світі - людини, її індивідуальності. Індивідуалізм був і залишається сьогодні ідеологією цілої низки педагогічних систем, а саме Платона й Аристотеля. За своєю сутністю вони індивідуалістичні, ставлять за мету пробудження в душі кожної людини властивих їй від народження як особистості ідей істини, добра, краси.

Ідею індивідуального підходу до виховання і навчання дітей в різних формах і варіантах сповідували, розробляли й реалізовували відомі педагоги минулого: Я. Коменський, Ж.-Ж. Руссо, Й.-Г. Песталоцці, Ф.Фребель, Г.Спенсер, М.Монтессорі, К.Ушинський, Я.Корчак, С.Русова, В.Сухомлинський та ін.

Нове звучання одержала ідея індивідуального підходу, висловлена Я. Коменським, підхоплена Ж.-Ж. Руссо, розвинута Й.-Г. Песталоцці - педагогічний процес повинен бути спрямованим на розвиток природних дарувань дітей, забезпечення природного росту дитини, розкриття закладених у ній потенцій; учителі повинні підтримувати природу дітей. Такий підхід до розуміння сутності виховання унеможлилював авторитаризм, перетворював педагога в помічника дитини, що організує середовище, в якому вона формується, і в такий спосіб керівника дитячим розвитком.

Ж.-Ж. Руссо виходив з того, що вихователь, виконуючи свої педагогічні функції, не повинен ні в якому разі нав'язувати свою волю дитині, а лише сприяти її природному росту, створювати умови для її індивідуального розвитку, організувати те виховне середовище, в якому дитина зможе знайти самостійність і свободу. У навчанні важливо не стільки пристосовувати знання до рівня учня, скільки співвідносити їх з інтересами дитини, її досвідом, який уможлиблює їх актуалізацію.

Ще Й. Песталоцці застерігав від будь-яких спроб "стригти всіх дітей під один гребінець".

Ф. Фребель вказував на те, що виховання має своїм завданням сприяти розвитку в дитині закладених природою властивостей. Виховувати дитину — значить дати їй можливість вільно розвиватися, тобто ставити її в такі умови, щоб усі її фізичні та духовні сили, які дала їй природа, могли рости й удосконалюватись природно й вільно. Розвиток дитини, на думку Ф. Фребеля, є саморозкриття її сил, яке може відбуватися лише у вільній, творчій самодіяльності.

Виховання, за Г. Спенсером, повинно ґрунтуватися на основі допомоги вияву внутрішніх сил дитини, а не на простій передачі набутих раніше знань.

Головними характеристиками психолого-педагогічної системи індивідуального виховання дітей, запропонованої М. Монтесорі, є особистісно-орієнтована мета (дитина - в центрі виховання), творчо-продуктивний зміст навчання, свобода у вихованні.

Уже в перших дослідженнях суспільного дошкільного виховання у нашій країні (О. Дорошенкова, Н. Лубенець, Е. Малицька, С. Русова та ін.) знаходимо важливі для сучасної теорії і практики дошкільного виховання положення про необхідність здійснення індивідуального підходу.

Розкриваючи необхідність та значення індивідуального підходу, С. Русова детально спиняється на питанні, чому в дошкільне виховання прийшла “метода індивідуального виховання”: “...в силу труднощів виховання малих дітей у дошкільних установах перше, ніж у других, взяли за психологію, почали досліджувати дитину, внесли нову педагогічну методу – вільного індивідуального виховання”.

Відстоюючи ідею гармонійного виховання, С. Русова викладає низку умов, необхідних для його здійснення, і на перше місце ставить такі: “Усе виховання будується на пошані до особи дитини”, а також: “...виховання має бути індивідуальним, пристосованим до природи дитини”.

Важливою психологічною вимогою до організації навчання в дошкільному періоді, на думку С. Русової, є його індивідуалізація: “..ще більше ваги має індивідуалізація виховання й навчання серед малих дітей по дитячих садках. Серед цих малих хлопців і дівчаток дуже виразно виявляються різнобарвні духовні постаті й треба до кожного підходити з тим словом, яке найкраще дійде до душі, захопить думку й викличе самостійну моральну роботу, або хоч один моральний рух”; “хай кожна душа, кожна голівонька одріжняється своєю фарбою, своєю формою”; “індивідуалізація – то є перша вимога справедливого виховання,” – підкреслювала вона.

Як відомо, тривалий час радянська педагогіка орієнтувалась на ідею рівних можливостей дітей. На практиці ця ідея втілювалась у єдині, обов’язкові для всіх дошкільнят і школярів програми.

Шкільна реформа кінця 60-х років ХХ ст. істотно ускладнила зміст навчальних предметів, починаючи з першого класу. Можливо, з цим були пов’язані труднощі засвоєння знань учнями, що призвело до зростання кількості невстигаючих учнів. Ці практичні проблеми вимагали спеціального наукового аналізу. Індивідуальне вивчення дитини почалось у зв’язку з дослідженням проблем невстигання і недисциплінованості учнів (Л. Славіна, 1958 р.; Н. Менчинська, 1970 р.; Н. Мурачковський, 1965 р. та інші).

У 80-ті роки ХХ ст. постала проблема вивчення індивідуального підходу до обдарованих дітей, у попередні періоди цій проблемі були присвячені

лише поодинокі дослідження (Н. Лейтес, 1971 р.). Необхідність вивчення кожної дитини як індивідуальності, проблеми індивідуальних відмінностей, здібностей до 70–80-х років досліджувались, хоч і ґрунтовно, але поодинокими дослідниками (Г. Костюк, 1937 р., 1963 р.; Б. Теплов, 1947 р., 1961 р.; В. Сухомлинський, 1973 р.; Ш. Амонашвілі, 1991 р. та ін.).

У кінці 80-х – на початку 90-х років ХХ ст., у зв'язку з проблемами гуманізації суспільства і освіти перед педагогічною практикою постали завдання створення умов для розвитку кожної дитини, насамперед, як особистості з повагою і врахуванням її індивідуальних особливостей. Ця проблема розроблялась і дослідниками в галузі вікової психофізіології, психології, педагогіки. В центрі уваги педагога – зростаюча особистість, використання резервів внутрішньої мотивації, пробудження і розвиток творчих здібностей дітей, їх вищого, ідеального “Я”. Саме навчання при цьому розуміється не як трансляція інформації, а як активізація і стимуляція вільного процесу засвоєння знань, самостійного пошуку істини. Необхідною умовою особистісного навчання і виховання є створення атмосфери доброзичливості, довіри, взаємної любові і поваги, умов, що наповнюють навчально-виховний процес радістю і грою, надають можливість малюкам пережити радість творчості.

У психологічній та педагогічній науці, вітчизняній та зарубіжній, знаходимо різні підходи до здійснення індивідуального підходу. Так, рівні, форми та види диференціації і її навчально-методичне забезпечення аналізують Ю. Бабанський, В. Бондар, І. Бех, Ю. Гільбух, Ю. Мальований, В. Паламарчук, О. Савченко, І. Унт та інші; психологічний аспект цієї проблеми розкривають Б. Ананьєв, І. Бех, Л. Виготський, Д. Ельконін, О. Запорожець, Г. Костюк, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн та ін.; можливості дітей дошкільного віку в оволодінні знаннями, вміннями, способами пізнавальної діяльності розкривають Р. Буре, Н. Лейтес, Н. Менчинська, В. Мухіна, Ж. Піаже, М. Поддяков, О. Проскура, Т. Тарунтаєва та ін.; зміст та методи діагностики розвитку дітей досліджували Л. Венгер, О. Проскура, Т. Кондратенко, В. Котирло, С. Ладивір, Т. Титаренко, Г. Лаврент'єва та ін.; визначення шляхів здійснення індивідуального та диференційованого підходу Е. Аркін, І. Бех, Н. Баглаєва, Я. Ковальчук, О. Кононко, В. Котирло, О. Кочерга, С. Кулачківська, С. Ладивір, О. Проскура, Т. Степанова, К. Стрюк, К. Щербакова, І. Унт; етапи вивчення індивідуальних особливостей дитини Т. Кондратенко, В. Котирло, О. Кочерга, С. Кулачківська, С. Ладивір, О. Проскура та ін., окремі аспекти цієї проблеми були розкриті в працях А. Богуш, О. Вовчик-Блакитної, В. Кузьменко, Т. Піроженко та ін.).

Проблема індивідуального підходу до дітей знайшла втілення у таких нормативних документах, як: Державній національній програмі “Освіта” (Україна XXI століття), Законі України “Про дошкільну освіту”, “Концепції дошкільного виховання в Україні” (проект), Базовому компоненті дошкільної освіти та ін.[4; 6].

Серед основних засад в них визначено: “...максимальне пристосування до природи дитини, до її вікових, статевих та індивідуальних особливостей, до фізіологічних, психологічних (генетичних), національних рис”.

Базовий компонент дошкільної освіти визначає обов'язковий рівень знань, умінь і навичок для нормального функціонування дитини-дошкільника в довкіллі. Із його введенням відпадає потреба орієнтуватися вихователеві на роботу із "середньою" дитиною, оскільки кінцевих результатів навчально-виховної роботи повинні досягти всі діти.

У наступній частині дослідження нашим завданням є вивчення та аналіз реалізації індивідуального підходу в процесі формування логіко-математичної компетентності дошкільників.

Застосування індивідуалізації навчання передбачає не пристосування цілей і основного змісту навчання до окремого школяра, а пристосування форм і методів педагогічного впливу до індивідуальних особливостей задля забезпечення запроєктованого рівня розвитку особистості[3, с.332].

Шляхи індивідуалізації навчання основ математики подає Т. Степанова. В експериментальній методиці дослідниці використовує метод випереджувального навчання (для дітей з низьким і середнім рівнями сформованості математичних уявлень) та ігри (для дітей з високим рівнем сформованості математичних уявлень). У дослідженні Г. Скіркової подаються способи поєднання колективних та індивідуальних форм навчальної діяльності дошкільників на прикладі занять з образотворчої діяльності та фізкультури.

Наступну вимогу ефективного здійснення педагогом індивідуального підходу до дітей психологи і педагоги вбачають у знанні і врахуванні вихователем відмінностей між дітьми різної статі. Питання про статеві розходження в процесі освоєння тих або інших знань завжди викликав інтерес і у теоретиків, і у практиків.

Історію цього питання стосовно математики дослідив І. Каплунович. Він зауважив, що дівчата більш послідовні у своїх діях, логічні, не цураються рутинної обчислювальної роботи, чітко дотримуються алгоритмів, правил і в розв'язанні задач. Хлопчики швидше вловлюють суть, шукають і люблять знаходити побутові інтерпретації для математичних положень і об'єктів,

частіше генерують ідеї (хоча далеко не завжди вірні) і не люблять докладно їх перевіряти, тобто орієнтовані скоріше на результат, ніж на процес.

Разом з тим, у наукових дослідженнях, присвячених цій проблемі, зустрічаються явні протиріччя. Так, у дослідженні А. Каймерон було виявлено, з одного боку, відсутність статевих розходжень у математичному мисленні, з іншого боку - їхня наявність у важливій його складовій - здібності до просторових орієнтацій.

Існують певні статеві розходження у дітей щодо уваги. Так, у дівчаток спостерігається перевага у вибірковості й обсязі уваги. Вони орієнтуються на швидкість, хлопці — на точність. Хлопці краще працюють з новими, а дівчата — зі старими шаблонними стимулами. Дівчата також переважають у "комунікативній увазі". Статеві розходження щодо пам'яті пов'язані з характером матеріалу, який запам'ятовується і віком опитуваних.

Ряд дослідників (Г. Бреслав, Х. Даннаур, В. Еремєєва, І. Іванова, В. Каган, Б. Хасан, Т. Хризман, О. Цокур та ін.) підкреслюють необхідність підбору змісту, форм і методів навчання відповідно до статевих особливостей дітей. Найбільш важливим у цьому випадку є початковий етап навчання. Від того, наскільки вимоги, будуть адекватні можливостям дівчаток і хлопчиків, багато в чому залежать не тільки успіхи в навчанні, але й становлення особистості в цілому.

Тим часом, психологи й педагоги відзначають, що дівчатам звичайно легше вчитися, принаймні, на початковому етапі. Така різниця в рівні успішності навчання дітей пов'язана з особливостями мотивації дівчаток і хлопчиків, специфічними для даної статі інтересами й схильностями (успіхи в розв'язанні математичних задач часто обумовлені гендерними особливостями), певними психофізіологічними особливостями, а також з установками педагогів і батьків щодо успіхів дітей різної статі.

Неоднаково позначається втома на роботі мозку дітей різної статі. У хлопчиків більше страждають лівопівкульні процеси (пов'язані з мовним мисленням, логічними операціями), а у дівчаток - правопівкульні (образне мислення, просторові відносини, емоційне самопочуття).

При виконанні завдань дівчата звичайно краще виконують завдання не нові, типові, шаблонні, але коли потрібна старанність, пророблення деталей, завдання виявляється для них заскладним. Інформацію хлопчики й дівчата сприймають по-різному. Хлопчики насамперед шукають сенс і, схопивши його, відразу готові діяти. А дівчата зміст зчитують гірше, їм потрібно для цього більше часу.

У групах дітей різної статі розходження у внутрішньому світі хлопчиків і дівчаток практично не враховується. Викладання розраховане на якусь

безстатеву, усереднену істоту. Особливо від цього страждають хлопчики. Адже педагоги у нас, в основному, жінки і тому психологія дівчаток їм набагато зрозуміліша.

Отже, вчені всебічно обґрунтовували необхідність і можливість оптимізації навчання шляхом здійснення індивідуального підходу.

Разом з тим, аналіз реального життя дитини в дитячому колективі свідчить про те, що принцип індивідуалізації виховного процесу ще не усталився в дошкільній практиці, хоча система життєдіяльності дитини в дитячому садку створює чудові можливості для прояву і розвитку її індивідуальності, неповторності.

Таким чином, індивідуальний підхід - важливий принцип педагогіки, запорука ефективності педагогічного процесу. У відповідності з ним досягається вплив на кожного, враховуються їхні можливості і різноманітність характеристик, статеві особливості, темперамент, здібності тощо. Базується індивідуальний підхід на тому, що будь-який освітній вплив здійснюється крізь призму індивідуальних особливостей конкретної дитини. Отже, реалізовувати індивідуальний підхід означає брати до уваги індивідуальну своєрідність, неповторність кожної окремої дитини як особистості.